

Карбозова Булбул Давлетханкызының
«Қазақ тіліндегі омонимдердің когнитивті-семантикалық құрылымын
жоғары оқу орындарында оқытудың әдістемесі» деген тақырыптағы
6D011700 – «Қазақ тілі мен әдебиеті»

Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған
диссертациясына пікір

Жұмыс докторлық диссертацияға қойылатын талаптарға сәйкес үш бөлімнен тұрады: 1) зерттеу нысанына айналып отырған тілдік құбылыстың ғылыми-теориялық базасы болып саналатын омонимдердің логикалық-тілтанымдық негіздері; 2) зерттеліп отырған нысанның әдіснамалық негізін айқындайтын омоним құбылысын оқытудың ғылыми-әдіснамалық жүйесі; 3) омонимдерді білім беру үдерісінде оқытудың ғылыми-әдістемелік аспектілері.

Диссертанттың өзі атап көрсеткеніндей, омонимдер тіл білімінде арнайы зерттеліп келеді, ЖОО арналған оқулықтарда да дербес тақырып ретінде де қамтылған. Бірақ бұрынғы еңбектерде омонимдердің анықтамасы мен мағыналық ерекшеліктері қарастырылғанымен, логикалық-тілтанымдық негіздері тұрғысынан зерттелген жоқ. Шын мәнінде, омонимдердің тіл білімінде «ұғым-мағына-түсінік» деп аталатын бір-бірінен туындайтын тарихи категориялардың қалыптасуына бірден-бір себеп болатын құбылыс екенін ескерсек, онда омонимдердің логикалық-тілтанымдық негіздері тұрғысынан зерттелуі өте маңызды әрі өзекті. Диссертант жалпы тіл біліміндегі осы құбылысқа қатысты омонимия, омонимика, омоним, лексикалық омоним, толық омоним, жартылай омоним, омограф, омофон, омоформа, омонимдік құбылыс және т.б. сияқты терминдерге жан-жақты түсінік береді. Осылардан барып «ұғым-мағына-түсінік» дегендердің өз ара байланысы жақсы ашылған. Бұған қоса, омонимия құбылысының туындауында тілдің ішкі лингвистикалық «әлеуеті» ғана рөл атқармайтынын, онда тілді тұтынушының ойлау жүйесі, психологиялық жай-күйі, танымдық қабілеті және сөйлеу жағдаяттарындағы коммуникативтік, прагматикалық мақсаттарына байланысты лексикалық бірліктердің мағынасының кеңеюі себеп болатындығы білгірлікпен талданған.

Тіпті ЖОО арналған еңбектерде жоғарыда аталған терминдердің мағыналық жақтан ашылмағанын айтар болсақ, онда жұмыстың бірінші тарауының ғылыми-теориялық маңызы жоғары екенін түсінуге болады. Бірінші тараудың ғылыми жетістігіне омонимдердің когнитивті-семантикалық кеңістігінің болуы, олардың терминдік, ономастикалық, аймақтық омонимдер деп бөлінетіндігін талдауын жатқызуға болады.

Диссертацияның ғылыми-теориялық жаңалығын жұмыстың «Омоним құбылысын оқытудың ғылыми-әдіснамалық жүйесі» деп аталатын тарауындағы талдау-тұжырымдар құрайды. Омонимді танып-білуге қатысты білім мазмұнында диссертант сөздің уәжділігі философиялық тұжырымдар мен парадигмаларды талдау арқылы ашылатынын, сондықтан ғылымаралық

интеграция табыстарына сүйену қажеттігін жетекші идея ретінде ұсынады. Зерттеу тақырыбымен байланысты тілдік семантикадағы омонимдік құбылыстарды оқыту туралы пайымдауын философиялық тұрғыдағы тұжырымдарға негіздеген. Омоним туралы білім мен оның құрылымдық-мазмұндық сипатын сана, таным, объективті әлем, субъект, ойлау, логика, ақиқат, парасат, ғылым және тағы да басқа күрделі философиялық ұғымдармен байланысты ашуға тырысқан.

Екінші бөлімдегі мәселелерді ашуда диссертанттың сүйенген зерттеудің методологиялық әдістері көңілге қонарлық. Бұл жерде әлемдік ойшылдардың тұжырымдарын басшылыққа алған, мұның өзі диссертанттың зерттеу көздерімен жасалатын жұмыстың әдіс-тәсілдерін меңгергендігін аңғартады. Омонимдерді оқытудың психологиялық және педагогикалық ұстанымдары мен компоненттеріне дұрыс талдау жасаған. Омонимдік құбылыстарды оқытудағы логика-философиялық негізіне: жаңа білім философиясы; тіл мен қоғамдық орта туралы түсініктер (білім психологиясы, әлеуметтану, т.б.), тілдік тәжірибе теориясын жатқызады, оны жұмыста кесте түрінде пайымдаған. Ізденушінің «Жоғары оқу орындарындағы филологиялық бағытта білім алушыларға омоним құбылысын логикалық және философиялық категориялар негізінде меңгерту – тілдік құзыреттілігі мен интеллектуалдық әлеуеті күшті дара тұлғаны қалыптастырудың негізгі алғышарты болып табылады» деген тұжырымы маңызды.

Диссертацияның үшінші бөлімінде ЖОО-да омонимдік құбылыстарды оқытудағы білім мазмұны мен оны модульдеу үлгілері қарастырылады. Қазақ тіліндегі омонимдерді оқытуда оның когнитивті семантикасын оқыту маңызды екенін Карбозова Бұлбұл дұрыс пайымдаған. Себебі омонимдік құбылыс сөз мағынасына қатысты болғандықтан, оның мағынасы тілдің ұлттық сипатымен тығыз байланысты. Тілдің осы сипаты омонимтаным ғылымының құрылымдық қана емес, антропоцентристік парадигмалар аясында қарастырылуын қажет етеді. Оқытудың педагогикалық негізіне білім мазмұнын игертудегі басым бағыттардың санатына қоғамдық-әлеуметтік қажеттіліктердің тұратындығы ескерілген. Мемлекетіміздің ұзақ мерзімді қамтитын стратегиялары мен жетекші идеялары «Мәңгілік ел – Мәңгілік тіл», «Ұлы Дала Елі» атты идеялары этнопедагогиканың басым бағыт-бағдары ретінде алынған.

Қазақ тіліндегі омонимдік тілдік бірліктерді жоғары оқу орнында оқытудың негізгі ұстанымдары ретінде: қоғамдық құндылық ұстанымы, кешенділік ұстанымы, тәрбие мен оқытудың ұжымдық сипаты ұстанымы, жеке тұлғаға талап пен сыйластықтың бірлігі, ізгілік пен сенім ұстанымы, танымдық, көркемдік-эстетикалық талғам ұстанымы, саналылық ұстанымы, ғылымилық ұстанымдары алынған. Омонимдерді оқытудың ұстанымдары мен педагогикалық компоненттері арнайы кестеде көрсетілген.

Жұмыста омонимдерді оқытудың әдістемелік және технологиялық ерекшеліктері сабақ үлгілерінде және эксперимент жұмысында толық қамтылған.

